

Uimitoarea istorie a lui Şabbatai Meşia

Andrei Cornea s-a născut în 1952. Licență în istoria și teoria artei la Academia de Arte Frumoase (1976). Licență în filologie clasică la Universitatea din București (1980). Doctorat în filologie clasică la Universitatea din București (1994). Muzeograf la Muzeul Național de Artă (1976–1987). Cercetător la Institutul de Istorie a Artei (1987–1990), iar între 1990 și 2006 la Institutul de Studii Orientale „Sergiu Al-George”. În prezent, profesor la Universitatea din București.

Scrieri: *De la portulan la vederea turistică* (Sport-Turism, 1977); *Primitivii picturii românești moderne* (Meridiane, 1980); *Forme artistice și mentalități culturale în epoca romano-bizantină* (Meridiane, 1988); *Scriere și oralitate în cultura antică* (Cartea Românească, 1988; reed. Humanitas, 2006); *Penumbra* (Cartea Românească, 1991; reed. Polirom, 1998); *Platon. Filozofie și cenzură* (Humanitas, 1995); *Mașina de fabricat fantasmе* (Clavis, 1995); *Turnirul khazar* (Nemira, 1997; reed. Polirom, 2003); *Cuvintelnic fără frontiere* (Polirom, 2002; Humanitas, 2013); *De la Școala din Atena la Școala de la Păltiniș* (Humanitas, 2004); *Când Socrate nu are dreptate* (Humanitas, 2005; trad. fr. Les Presses de l'Université Laval, Canada); *Noul, o veche poveste* (Humanitas, 2008); *Povești impertinente și apocrife* (Humanitas, 2009); *O istorie a neființei în filozofia greacă* (Humanitas, 2010); *Realitatea și umbra* (Humanitas, 2013); *Miracolul. Despre neverosimila făptură a libertății* (Humanitas, 2014).

Traduceri: Platon (*Republica, Philebos, Theaitetos*), Aristotel (*Metafizica, Despre generare și nimicire*), Plotin (*Opere I–III*).

Andrei Cornea

Uimitoarea istorie
a lui Şabbatai Mesia

roman istoric

 HUMANITAS
BUCUREŞTI

Redactor: Vlad Russo
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Marieva Ionescu
DTP: Andreea Dobreci, Carmen Petrescu

Tipărit la Proeditură și Tipografie

© HUMANITAS, 2015

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Cornea, Andrei
Uimitoarea istorie a lui Șabbatai Mesia /
Andrei Cornea. – București: Humanitas, 2015
ISBN 978-973-50-4836-5
821.135.1-31

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382 / 0723 684 194

Şabbatai Ẓevi
1626–1676

Partea întâi
VISUL

VIZITATORUL

1

Nu-i nici un secret, zice Autorul: povestea asta începe chiar cu sfârșitul ei, dacă-i cu puțință să se vorbească astfel, sau mai precis cu *unul* dintre mai multele ei sfârșituri – fapt care-l face pe Autor să se declare un modest *imitator al Naturii*, cum ar fi spus cei vechi; căci multe lucruri firești pe lume, precum durerea, iubirea, ticăloșia, credința, ignoranța, chiar viața însăși, reîncep taman când crezi că s-au sfârșit. Acestea fiind zise și nevoind să înșire vorbe de prisos, Autorul anunță că a pus *începutul-sfârșitul* poveștii sale într-una din primele zile de octombrie ale anului 1924: puțin după orele prânzului, Saul Amarillo, rabinul-șef al evreilor sefarzi din Tesalonic, fu încunoștințat de fecior că un vizitator roagă să fie primit fără întârziere de *hakam-bași*, după cum suna titlul tradițional, iudeo-turcesc, al rabinului. Vizita n-ar fi fost ceva ieșit din comun în alte timpuri – deși era la o oră nu tocmai potrivită –, doar că, judecând cel puțin după numele său, oaspetele era destul de neobișnuit în circumstanțele date. De asta își dăduse seama și feciorul, așa că îndrăzni să-l deranjeze pe Amarillo, care tocmai își făcea siesta în salon, pe o sofa:

— Mă scuzați, excelență, vă caută un domn doctor, pe nume... Mehmet Akif Efendi, zise feciorul aducând pe o tăviță de argint o carte de vizită. Zice că-i o chestiune urgentă și vă cere iertare că nu a putut să-și anunțe vizita din timp...

— Mda, mormăi Amarillo, deșteptat cam brusc din picoteala dulce a siestei și cercetând cartea de vizită, scrisă de mână cu litere latine cu un scris baroc, agrementat cu multe volute. I se păru că mai auzise acest nume, dar nu-și dădea seama când și unde. („Așadar, un musulman, un turc... Tocmai acum? Curios... Ce-o fi?“) Bine, invită-l pe domnul doctor în biroul meu și roagă-l să mă scuze numai câteva minute...

Într-adevăr, era chiar ciudat să ai parte de vizita unui turc sau musulman tocmai în aceste zile, se gândi Amarillo, pe când se îmbrăca spre a-și întâmpina oaspetele cum se cuvine. Motivul era simplu de tot și Autorul îl va prezenta de îndată, profitând de răgazul acestei aranjări a ținutei: în acele zile, în Tesalonica nu mai existau decât puțini musulmani, și chiar aceștia urmau să plece definitiv în curând, de unde cu numai un an și ceva în urmă cel puțin câteva zeci de mii de închinători ai Profetului locuiau în marele port al Macedoniei grecești de la Marea Egee, pe lângă de două ori mai mulți evrei și încă câteva zeci de mii de greci ortodocși! Dispariția aceasta subită nu venise ca urmare a farmecelor vreunui *djinn* din *1001 de nopți*, ci era urmarea *Convenției pentru schimbul de populații*, decisă prin tratatul de la Lausanne dintre Grecia și Turcia și consfințită de marile puteri – toți musulmanii din Grecia trebuiau mutați în noua republică turcă a lui Mustafa Kemal, zis Atatürk, în timp ce toți creștinii ortodocși din Asia Mică trebuiau să fie aduși *volens-nolens* în Elada. Sute de mii de oameni, de o parte și de alta, fuseseră siliți să-și abandoneze casele, grădinile, acaturile, magazinele, apoi relațiile sociale, afacerile, țara, părăsind locurile unde ei și strămoșii lor trăiseră de multe generații; urmau să fie așezați, în funcție de decizii birocratice arbitrare, în ținuturi complet străine lor. Parcă la ei se referise Ecclesiastul când se lamenta: „*Ce-i rămâne omului din toată truda lui și din toată grija inimii lui cu care s-a trudit sub soare?*“ Așa că năpăstuiții oameni, sărăciți și practic expropriați, plecau într-un fel de exil, deși li se tot repeta oficial că se repatriau și ar fi trebuit

să fie fericiți, revenind în sânul națiunii-mamă! Dar uite că numai fericiți nu erau! „O minciună gogonată istoria asta cu repatrierea“, își spunea Amarillo, mai ales că atât musulmanii ajunși în Anatolia, cât și creștinii veniți de acolo în Grecia erau priviți cu suspiciune și chiar cu dușmănie de localnici. Și unde mai pui că, deși ambele țări făceau mare caz de omogenitatea etnică, cică pentru a intra în rândul națiunilor moderne și seculare, totuși îi aliniau pe oameni numai după Dumnezeuul lor; așa că erau destui musulmani albanezi, care, de parcă ar fi fost turci, urmau să fie strămutați în Anatolia, iar în partea cealaltă, la fel: orașul era deja copleșit de ortodocși care nu vorbeau decât turcește, dar care fuseseră cazați în Tesalonic în calitate de eleni pursânge... Pe scurt, marele port fusese, în ultimul an, năpădit de praf și mizerie, de fumul resturilor arse, de zgomotele camioanelor, trăsurilor și ale hărăbailor cu care oamenii își cărau un biet avut în port, de unde urmau să fie imbarcați pe vapoare, de plânsetele femeilor și țipetele copiilor care își părăseau căminele, de certurile dintre localcii rămași pe loc și nou-veniți – unii nemulțumiți de ce li se pretindea să lase, ceilalți nemulțumiți de ce li se dădea, pentru a nu mai vorbi de ordinele zbierate și haotice ale soldaților și polițiștilor... Și totuși, celebrul Fritjiof Nansen, norvegianul, reprezentantul Ligii Națiunilor, cel care susținuse îndârjit această harababură, primise, cu doi ani în urmă, Premiul Nobel pentru pace! „Auzi, pentru pace! Dacă și asta mai e pace...“, clătina din cap critic Amarillo.

„O, și cât de frumoase timpuri trăise odinioară urbea asta!“ își mai amintea nostalgic rabinul care împlinise nu demult 59 de ani și își iubea orașul. Tesalonicul din timpurile otomane – cosmopolit, modern și portul cel mai însemnat la Mediterana orientală după Constantinopol, pe deasupra singurul oraș de mari dimensiuni din Europa în care evreii fuseseră până la începutul secolului majoritari – într-adevăr prosperase mult la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, în

ultimii ani ai Tanzimatului otoman („epoca reformelor“, suflă Autorul), mai ales în timpul primarului Hamdi Bey. Nici după revoluția din 1908, zisă a *Junilor Turci*, nu-i mersese chiar rău, deși unii evrei începuseră să emigreze în America. Cine ar fi zis că declinul va începe după războiul balcanic, odată cu intrarea triumfală a armatei grecești în Tesalonic, în 1912, taman de Sfântul Dumitru, patronul orașului? Adevărat, grecii promisese tuturor cetățenilor drepturi egale și punerea pe picior de egalitate a celor trei religii – ceea ce fusese valabil de fapt și pe vremea Tanzimatului; un timp se ținuseră de cuvânt, dar, din păcate, venise curând Marele Război, apoi *Schisma națională* între guvernul regelui Constantin din sud și guvernul premierului Venizelos din nord, ocupația franco-britanică și, punând capac tuturor, dezastrul marelui incendiu – iată că trecuseră deja șapte ani de atunci. Mai ales vechiul cartier evreiesc fusese atunci nimic în mare parte, iar autoritățile i-au oprit pe locuitori să-și reclădească locuințele, promițând că o vor face ele în urma unui nou plan urbanistic modern, dar a cărui aplicare întârzia. Între timp însă multe mii de evrei emigraseră în America și Franța și, credea rabinul, asta fusese și ceea ce urmăriseră în ascuns autoritățile, preocupate să grecizeze orașul. „Prea mulți evrei!“ auzise că se șușotea prin birourile administrației... „E o ocazie fericită să mai scăpăm de ei...“ Și mai era și istoria aia sinistră cu cimitirul evreiesc, al cărui teren fusese parțial rechiziționat de autorități, după incendiu, pentru Universitate, cu tot ceea ce se poate închipui în asemenea situații: osemintele vechi de sute de ani, scoase grămadă și aruncate în lăzi, pentru a fi mutate cine știe unde, și pietrele distruse... of, câtă nesăbuiță și durere! Evreii și superstițioșii protestaseră, dar degeaba: autoritățile, spirite luminate, nu se temeau nici de blestemele evreilor vii, nici de fantomele evreilor morți... „Și în fine, abia ce începurăm să mai respirăm cu toții și să se mai întremeze viața, mai cugeta Amarillo, că intrase strechea în greci – *Marea Idee* –, adică se năpustiseră ca orbeții asupra tur-

cilor ca să cucerească țărml Anatoliei, care aparținuse cândva strămoșilor și unde mai locuiau peste un milion de greci chiar și acum sau, mai exact, locuiseră până mai an; mult mai bine ar fi fost dacă stăteau locului. Așa că-l mâniaseră pe Atotputernicul, fie-i Numele binecuvântat, cu nesăbuinta lor, dar și cu măcelărirea turcilor de la Smyrna; oricum, după doi ani, roata războiului se întorsese și fuseseră bătuți măr. A urmat nenorocitul de tratat și – iată – dezrădăcinarea și deportarea atâtor sute de mii de civili necăjiți de aici și de dincolo... Bineînțeles, tot e mai bine să-i alungi de-acasă decât să-i căsăpești de-a valma, acum ori mai târziu, așa cum se aflase că făcuseră turcii cu armenii în urmă cu câțiva ani!... “ Rabinul se sforța din răspuțeri să vadă pretutindeni și partea bună a lucrurilor...

Adevărul era că, în afară de alegerea deportării în locul masacrului, mai exista încă o parte bună a lucrurilor: în toată această uriașă nebulie, evreii fuseseră lăsați în pace. Nimeni nu-i somase să plece din Tesalonic, ca în cazul musulmanilor; nici nu li se ceruse să se restrângă în casele lor ca să cedeze din spațiu, să facă eforturi financiare, pentru a-i ajuta pe coreligionarii veniți de peste mare, așa cum li se ceruse creștinilor. Ei nu fuseseră cuprinși în *Convenție*. Mai mult, Venizelos, prim-ministrul grec, le promisese solemn – și Amarillo fusese de față la reuniunea respectivă, la care participaseră și consuliile britanică și franceză – că nu vor fi tulburați cu nimic nici în prezent, nici în viitor și că drepturile lor de cetățeni eleni nu vor fi știrbite sub nici o formă. Dar tocmai această clemență a sorții într-un moment altminteri atât de dramatic îl neliniștea acum pe Amarillo. Se întreba dacă nu era vorba de o cursă, de o amânare care să le adoarmă vigilența dinaintea dezlănțuirii uraganului... O întâmplare îl tulburase mult: așa cum Autorul a menționat, rabinul iubea orașul, motiv pentru care își procurase un aparat de fotografiat și un trepied și, lunile trecute, când avea răgaz, parcurgea cartierele mai apropiate sau mai îndepărtate, luând vederi ale caselor și străzilor, așa cum erau

ele înaintea plecării musulmanilor și sosirii noilor locuitori, dar încerca să-i prindă în poză și pe unii dintre cei care plecau, nu de alta, dar pentru ca istoria să nu uite cine au fost locuitorii orașului. Acum vreo lună, voise să fotografieze o familie de turci care tocmai își încărcă avutul într-o trăsură, când turcul, care se vede că-l cunoștea pe rabin, dar nu simțea nici o plăcere să fie immortalizat în condiția sa de izgonit din casa părintească, înainte de a se urca pe capră alături de vizitiu, îi aruncase cu ură aceste cuvinte: „Las' că vine și rândul vostru!”

Vorbele turcului îi fripseseră inima lui Amarillo. „Într-adevăr, se tot gândea el de atunci, nu s-a mai întâmplat ca Israel să stea tihnit *pe lângă via sa*, cum spune Scriptura, pe când fiii lui Ișmael și ai lui Edom sunt alungați de pe pământurile lor! Regula e tocmai pe dos: de-a lungul istoriei noi am fost fie singurii alungați, fie prigoanele ne-au lovit pe noi mai întâi. Nu-i oare Israel *inima însângerată a omenirii*, cum a spus pe vremuri poetul Iehuda Halevi, fie-i amintirea neștersă, inimă pe care Domnul, Numele fie-i binecuvântat, a lăsat-o să sufere înainte ca durerea să străbată trupul întreg al umanității? Chiar dacă și alte neamuri au plecat în pribegie, la ele aceasta a fost excepția, nu regula, ca la noi. Adevărat, acum e liniște în via noastră, dar nu cumva *va veni și rândul nostru*, așa cum a mai venit în trecut? N-au fost alungați strămoșii noștri din Spania și Portugalia, după veacuri de pace binecuvântată? Iar frații lor, ispițiți de promisiuni că vor scăpa de prigoană, ademeniți de viața dulce, de slava deșartă a rangurilor înalte sau de pre-dici mincinoase și de prea multă filozofie arabă și păgână, s-au creștinat, după care au fost vânați și arși de Inchiziție ca fiind iudaizanți în secret. Anevoie, dând mită, au reușit unii să scape ajungând pe aceste meleaguri binecuvântate, unde domneau atunci Padișahul Baiazid al II-lea și apoi Mărețul Soliman, zis Kanuni (adică Legislatorul, notează Autorul), fie-le amintirea neștersă, care i-au primit cu brațele deschise pe marani, sau, cum le zicem noi, pe *anusim*; abia atunci au revenit în libertate

la credința strămoșească... O, de n-ar fi crezut ei în făgăduielile regilor și episcopilor și mai ales în acea mincinoasă liniște!“

Totuși rabinul încerca să se îmbărbăteze singur: „Azi lucrurile s-au schimbat, își zicea; e secolul XX, există Liga Națiunilor, garanțiile puterilor; grecii nu sunt, în majoritatea lor, antisemiți, precum e cazul cu nemții, cu polonezii ori alții, iar Venizelos ne-a promis...“ În public nu-și arăta niciodată neliniștea, ba chiar își spunea că ar fi nu numai nedemn, dar și iresponsabil s-o facă; era doar întâistătătorul spiritual al unei comunități mari și încă prospere, care trebuia să dureze și, ca atare, era dator să aibă curaj, nu să-și piardă speranța! Era dator, de asemenea, să arate grecilor că evreii din Tesalonic sunt vrednici de încredere și că nu au altă patrie în afara Eladei. Constatase însă că fiul său cel mare, Mordecai, avea alte idei. Pentru el exista o soluție – una singură și radicală: *sionismul*. „Trebuie să plecăm toți în Palestina cât mai curând posibil și să întărim *căminul național evreiesc* ca să înființăm un stat evreu, îndată ce s-o putea“, repeta el mereu. „Palestina e pentru talmudiști și cabaliști“, răspundea Amarillo senior. „Vom sui în Țara Sfântă și la Ierusalim, continua el, numai la ceasul când ne va aduna pe toți risipiții Mesia, așa cum au spus profeții și înțelepții noștri. Până atunci patria noastră, a celor de aici, sunt Tesalonicul și Elada. Și oricum, nu văd nici o primejdie pentru noi, căci Venizelos și puterile ne-au promis...“ „Bali-verne!“ obișnuia să-i taie vorba Mordecai. Odată, iritat, voind parcă să-l convingă nu numai pe fiu, dar și, cumva, pe sine, rabinul spuse: „Să-ți părăsești patria, unde trăiești în pace și belșug și unde nimic nu te amenință, și să te duci să te bați cu arabii ca să le iei câteva pogoane de mlaștini înseamnă să te arăți nerecunoscător nu numai față de greci și de musulmani, dar și față de providență! Ar fi un veritabil păcat! Fiindcă, orice ar fi, trebuie să avem încredere în Dumnezeu, fie-i Numele binecuvântat, care va mântui poporul său, oriunde pe pământ s-ar afla el! Căci doar nu se oprește *Şekina* Lui, adică

Prezența divină, la frontierele unui stat, rușinându-se să treacă în altul! Nu cunoști Psalmul 23?

*Domnul este păstorul meu, de nimic nu duc lipsă,
Pe pajiști ierboase îmi face sălaş, la ape tihnite mă duce.
Chiar de va fi să trec prin valea umbrei morții,
De rău nu mă voi teme, căci Tu ești cu mine.“*

„Da, răspunsese Mordecai, îl știi. E punctul de vedere al oii.“

2

— Pofțiți, Akif Efendi, luați loc, spuse Saul Amarillo în turcește, întâmpinându-și curtenitor oaspetele aflat deja în birou. — Acesta era un bărbat de vreo patruzeci și ceva de ani, bine făcut, chiar impozant ca statură, puțin corpulent, îmbrăcat elegant, poate cam ostentativ, cu un fes scund pe cap; avea fața ovală, plăcută, încadrată de o barbă neagră scurtă, rotundă, și ochii negri, pătrunzători, dar pe care în general și-i ținea plecați... Și iertați-mă pentru turca mea un pic cam înțepenită, continuă rabinul, dar de ani buni ocazia s-o exerseze s-a făcut rară...

— Vai, *hakam-bași*, domnia voastră să mă iertați pentru vizita mea pe nepusă masă și pentru timpul, sper, scurt pe care vi-l voi răpi, răspunse ceremonios doctorul, care avea o voce neașteptat de muzicală. („Parcă a cântat la operă“, îi trecu prin cap rabinului.) Cât despre turca dumneavoastră, nu vă faceți griji; e destul de onorabilă! Însă poate vă e mai agreabil să discutăm în *ladino*, continuă doctorul, schimbând brusc vorba din turcă în vechiul și melodiosul grai iudeo-spaniol.

— Cum? Vorbiți *ladino*, domnule doctor? exclamă Amarillo cu o strângere de inimă, fiindcă își amintise brusc de ce îi fusese vag cunoscut numele vizitatorului. „Fir-ar să fie, asta mai lipsea acum!“ își zise el în ciudat.

— Desigur, e și limba mea maternă, cum e și a domniei voastre.

CUPRINS

Partea întâi: VISUL

Vizitatorul	9
Prietenii	30
Saturnianul	45
Durerile facerii	64
Pribegia	82

Partea a doua: DEZVĂLUIREA

Sara	113
Profetul	152
Smyrna	174

Partea a treia: ASCUNDEREA

Gallipoli	207
Apostazia	246
Dulcigno	285
Epilog	325
Postfață	331